

John Barcellona

Schubert: Trockne Blumen

A tanulmány szerzője: John Barcellona, megjelent a Flute Talks című amerikai folyóiratban.
A rövidített magyar változatot fordította és közreadja: Czeloth-Csetényi Gyula.
Megjelent: FUVOLASZÓ 1993/2

SCHUBERT: TROCKNE BLUMEN

Schubert 1823 májusa és novembere között írta egyik legjelentősebb dalciklusát, a *Schöne Müllerin*-t. Szövegét Wilhelm Müller (1794-1827) költeményeiből válogatta úgy, hogy elhagyta a ciklus prológosát és epilógusát valamint három másik költeményt. Így 20 vers állt rendelkezésére, amelyek sorrendjén nem változtatott.

Müller - aki 2 évvel korábban írta ezeket a verseket és nem tudta, hogy Schubert felhasználta őket - így ír: „Költeményeim nem élhetnek teljes életet a papír fehér lapjain, ha csak a zene nem lehel beléjük életet vagy legalább felébreszti azt, ami bennük szunnyad.”

Müller elégedett lett volna Schubert művével, minden kívánsága teljesült. Schubert zenéje valóban életre kelti a verseket, de a költemények inspirációja valóban ott rejlik a darabokban.

Két hónappal a *Schöne Müllerin* befejezése után -1824 januárjában - elkészültek a Variációk az egyik dal témájára. Ez az eljárás, hogy egy elkészült mű témáját egy új kompozíció alapjának tekinti, nem szokatlan Schubertnél. Közismert példa a *Pisztráng* kvintett, illetve *A Halál és a Lányka* kvartett változata.

A Variációk a bécsi Musikvereinschule professzorának, Ferdinand Bognernek készültek. Mivel Bogner és Schubert házi muzsikálások alkalmával gyakran találkoztak, elképzelhető, hogy ismerte az eredeti dalt. Hans Gall bibliográfus is említi, hogy Schubert előszeretettel alkalmazza a számára kedves dalokat hangszerekre, mert így több módja nyílik a kidolgozásra és az érzelmi tartalom teljesebb feltárására.

Noha a fuvolások régóta felismerték a darab jelentőségét a romantikus repertoárban, addig számos zenetudós bírálta ezt a művet, mint triviális és jelentéktelen kompozíciót Schubert életművében. Például Alfred Einstein méltatlannak tartja a látványos variációkat a dal fennkölt hangulatához és azt javasolja, hogy a variációkat el kell hagyni, elegendő a Bevezetés és a Téma.

Egy későbbi elemző, Ingolf Dahl zeneszerző-professzor számos egybevágást fedezett fel a variációsorozat és a dalcikluson végigvonuló cselekmény között. Nem véletlen hasonlóságról van szó: Müller versciklusának cselekménye a Variációkban is nyomon követhető.

A Bevezetés a zongora szólamban gyászindulószerűen kezdődik. A *Wanderer Fantázia* is ugyanezzel a ritmussal indul. A „vándorlás” szó motívuma a dalciklusban (1. dal): terc lefelé és egy szekund felfelé:

Ezt a képletet a Bevezetésben is megtalálhatjuk augmentálva:

Schubert később ki is dolgozza ezt a motívumot:

[3.bábra?]

Müller versciklusának első darabja így szól a vándorlásra áhító molnárról:

(1. A VÁNDORLÁS)

*A vándorlásra vágyik a molnár,
a vándorlásra!
Rossz az a molnár,
kinek soha nem jut eszébe a vándorlás,*

A Téma a 18. dal zenei anyagára épül és visszatükrözi Müller költeményének komor hangulatát. A fiatal molnár az elszáradt virágoknak mondja el látomását, amelyeket valaha kedvesétől kapott: a virágokat mellé helyezik a sírba, de májusban újra kihajtanak.

*S ha majd a hant melleit jár
és szívében arra gondol: hűséges volt!
Akkor, kis virágok, mind kifelé, kifelé!
Eljött a május, elmúlt a tél.*

Ez a hangulat váltás, amely a vers utolsó szakaszának végén található a Témában is megjelenik. Az e-moll alaphangnem E-dúrba változik:

[5.ábra]

A Téma zárómotívuma, amely itt a fuvolaszólamban található a 7. variáció végén a zongoraszólamba kerül:

A Témában a zongora és a fuvola egyenrangúak: a dal A majd B szakaszát először a zongora szólaltatja meg, csak ezután lép be a fuvola ugyanezzel a dallammal, amit a zongora játszott. A dalban a zongora inkább kíséri az énekest.

Schubert más engedményt is tett a hangszeres átdolgozás kedvéért. A dalban az első ütem utolsó nyolcada két tizenhatodra van elosztva, hogy a dallam illeszkedjen a szöveghez:

Ez a Témában egy staccato nyolcadhang, amit az előadók előszeretettel hagynak figyelmen kívül, noha Schubert következetesen alkalmazza ezt a jelzést végig a Téma folyamán.

A hangszerek igényes alkalmazását mutatják a 4, 6, 8, 14. ütem díszítései is:

Az 1. Variáció mozgalmassága szemben áll a Téma hangulatával és úgy tűnik csak a variációs zeneszerzői technika köti őket össze. A darab sok elemzője bírálta ezt. A dalciklus 2. darabjában találunk először folyamatos futamokat, mert ez jeleníti meg a versben leírt patak csobogását. Ebben a dalban találta meg a fiatal molnár a patakot, amely elfogja vezetni a malomhoz. Voltaképpen ez a történet kezdete és ebben az összefüggésben a variációk a későbbiekben is megjelenítik majd a cselekményt. Ha a fentieket, akkor az 1. Variáció folyamatos harminckettedei új jelentést hordoznak: a nyugtalan „A” rész a patak melletti, vándorlás megjelenítése. A 17. ütem hangulatváltása (É-dúr) és túlaradó futamainak optimizmusa szemben áll a zaklatott első résszel. Ezt a hangulati kontrasztot a 2. (e-moll) és 3. (C-dúr) dal között is megtaláljuk. A 3. dalban érkezik meg a fiatal molnár a malomhoz, amelyhez a patak vezette el.

Szerencsés megoldás, ha a fuvolás ezt a variációt enyhe rubatóval játssza - éppúgy, mint a 17. ütem futamait -, mert ez a megoldás jobban kifejezi a zene mögöttes tartalmát.

A 2. Variációban a zongorista bal kezének harmincketted mozgása a meghatározó elem. Ez a zenei eszköz emlékeztet a malomkőre, amelyről az 5. megzenésített versben olvashatunk:

*Bár volna ezer karom, dolgoztatnám!
Forgathatnám a zúgó kerekeket!
Bár felforgathatnék minden ligetet!
Bár megforgathatnék minden követ!
Hogy a szép molnárlány
észrevenné hű szívemet.*

A 9. ütemben eltűnnek a zongora súlyos oktávjai és a zene líraibbá válik, mert ebben a versben találhatunk először utalást a fiatal molnár és a molnárlány találkozására. Az É-dúr szakasz - ahol a balkéz mozgása ismét visszatér -, csak 7 ütemből áll. Számos előadó és kottakiadó is úgy véli: itt Schubert elhagyott egy ütemet, ezért a 21-22. ütem trilláját meg kell ismételni, hogy nyolcütemes formát kapjunk. Megvizsgálva ezt a részt, két trillát találunk az E-n, kettőt a C³-on és kettőt az E-on. Azt hiszem Schubert tudott számolni és ha három trillát akart volna az E3-ra, akkor hármat írt volna.

A mai zongoristák nagy technikai kihívást látnak ebben a variációban, de tudni kell, hogy azt a darabot Schubert korában fortepianon játszották, amelyen az olyan állások, mint a 2. Variáció balkéz mozgása nem jelentett kiemelkedő problémát. Tehát, nem szabad ebből a variációból technikai bravúrt csinálni. Azt sem árt tudni az előadóknak, hogy az említett vers végén a molnárlány jóéjszakát kíván a munkásoknak, tehát nem biztos, hogy a variáció végén fortissimóra kell megérkezni.

*És ott ülök a nagy körben,
a csöndes, hűvös esti órán,
és a mester így szól mindenkihez:*

*Munkátok tetszett nekem,
és a kedves lányka kíván -
mindenkinek jó éjszakát.*

A 3. Variáció a fuvola és a zongora bensőséges duettje, amelynek hangulata szorosan kapcsolódik a 6., 7., 8., 9. és 10. vershez. Többféle interpretációs lehetőséget is kínálnak ezek a költemények: az egyik a már említett szerelmi kettős a molnár és a molnárlány között. A másik - még talányosabb - koncepciót a Könnyzáport című vers sugalmazza: a molnár a patak partján ül és csak gondolatban van együtt a molnárlánnyal - voltaképpen a patak csalogatja magához a boldogtalan ifjút.

A 3. Variáció utolsó ütemében a fuvolásnak nem szabad elfelejtkeznie arról, hogy a dallam a zongoraszólamban van, tehát a zongorának kell hangosabbnak lennie.

A 4. Variáció zongora szólama jeleníti meg a csobogó patakot. A 9. ütem fuvola futamai szinte a 11. vers kérdéseit jeleníti meg:

*Tavaszz, csak ennyi virágod van?
Nap nincsenek fénylőbb sugaraid?
Jaj! így egészen egyedül kell lennem
e boldog szóval,
megéretlenül az egész világban.*

A 4. Variáció optimista záró szakaszát mintegy félbeszakítja az 5. Variáció izgatott indítása. A fuvola számára ez a variáció a legvirtuózabb és tulajdonképpen oktáv imitációval indul. A 14. dal - A vadász - zongora bevezetése is hasonlóan kezdődik:

A száguldó fuvola szólam a vadász felbukkanása miatt féltékeny és zaklatott molnár lelkiállapotát érzékelteti. A variáció első részének rohanása akár egy vadászat hangulatát is kelthetné, a sorvégeken fanfárszení befejezéssel, amelyek vadászkiáltások szignáljai is lehetnének.

*Hová oly gyorsan, oly zavarosan és vadul, kedves patakom?
A szemtelen vadász után sietsz oly haragosan?*

A következő rész hangulatának kontrasztját - és a „fordulj vissza” (kehr' um) kifejezést is - szextola figuráció jeleníti meg.

*Fordulj vissza és előbb a molnárlányt szidd meg
könnyű, hűtlen csapongásáért,
fordulj vissza!*

Ezt a szakaszt az előadónak kissé lassabban és lágyabban kell játszaniuk, hogy majd az É-dúr zárórésznél előre-lendülve játszassanak egészen az akrobatikus befejezésig.

A fuvolaszólamnak ez a második változata, az elsőt Schubert teljes egészében kihúzta a kéziratból. Az első verzió folyamatos hatvanegyedeket tartalmaz és etűdre emlékeztet. Schubert második változata dallamilag és ritmikailag sokkal differenciáltabb. Az, hogy Schubert elvetette az első változatát a tartalom és a kifejezés teljessége érdekében, megcáfolja azt az állítást, hogy ez a darab üres virtuóizásból áll.

Feltételezett következetlensége miatt a 6. Variáció egyike a legvitatottabbaknak.

A staccatojelek használata véletlenszerűnek tűnik: a fuvolaszólamban csak az első két ütem hangjain vannak staccato pontok, jóllehet a karakter a 3. ütemnél nem változik. A zeneszerzők gyakran élnek kézírataikban azzal a megoldással, hogy csak a darab elején írják ki a staccato vagy más artikulációs jeleket és a darab elején adott utasítás a továbbiakban is érvényben marad. Azonban Schubert néha újra kiírja a staccatojeleket, például: a 25. ütemben és később is. Könnyebben megértjük Schubert szándékát, ha átérezzük a molnárlegény lelkiállapotát, aki búcsúzni készül a molnárlánytól - és élettől is. Ezt a lelki zaklatottságot követhetjük végig a variációban, egészen a tomboló végkifejletig.

(17. A gonosz szín)

*Halld, ha az erdőben vadászkiált zendüJ,
ablaka megcsendül
és ha nem is néz ki rám,
és azért betekintethetek.*

*Ó vedd le homlokodról
a zöld, zöld szalagot:
ég veled! és nyújtsd nekem
búcsúzóul a kezed!*

Tehát a variációt pianissimóról kell indítani a megszakított staccatojelek, valamint a középrész eltolt akcentusainak betartásával és fokozatosan kell felépíteni a befejező viharos futamokig.

A 7. Variáció egy különös induló, amelyet szokatlan karakterű témák tagolnak.

Az induló első négy üteme a következő négy ütem ellentéte, szinte annak tagadása. Schubert következetesen alkalmazza ezt a szembeállítást az ezt követő nyolcütemes részben is (9-16. ütem).

A 19. versben (A molnár és a patak) a patak vigasztalja a csalódott molnárt: jutalom vár rá, de nem az életben, hanem halála után. Ez az ellentmondásos induló fejezi ki a molnár elkiállapotát, mielőtt a vízbe veti magát.

A 33. ütemtől kezdődő viharos szakasz vezet a tizenhatod mozgás visszatéréséhez, amely a patakot szimbolizálja. A frázis egy szűkített szeptim akkordba torkollik (51. ütem ffz), amely után az induló témájának töredéke jelenik meg, de már más hangulatban (G-dúr), mint a variáció elején. Ismét a tizenhatod mozgás következik, de a szűkített szeptim akkord után most F-dúrban halljuk az induló témáját. Ez a zenei megoldás színes képet fest arról, hogyan adja meg magát a molnár a pataknak.

(20. A PATAK BÖLCSŐDALA)

*Nyugodj, nyugodj! Hunyd be szemed!
Te fáradt vándor, itthon vagy.
Itt hűséget lelsz, pihenj nálam,
míg a tenger elnyeli a kis patakot.*

Az előadók helyesen járnak el, ha a tizenhatod mozgást kissé lendületesen, a témátöredékeket lassabban és rubato játszáik.

A Coda a 73. ütemben indul É-dúrban enyhe accelerando-val a darab végéig. Felfelé törekvő futamok fejezik ki a 20. vers (A patak altatódala) utolsó szakaszának megdicsőült hangulatát:

*A telihold fölkel,
felszáll a köd,
és az ég odafenn, újra tiszta.*

A tanulmány szerzője: John Barcellona, megjelent a Flute Talks című amerikai folyóiratban.

A rövidített magyar változatot fordította és közreadja: Czeloth-Csetényi Gyula.

Megjelent: FUVOLASZÓ 1993/2